

HERMANN ISTVÁN

A KOMMENTÁTOR ÉS ARANY JÁNOSA

— Válasz Barta Jánosnak —

„Győződjünk meg alaposan a tényről, mielőtt az okát kutatjuk. Ez a módszer lassú ugyan, de legalább elkerüljük azt a nevetséget, hogy olyasminek az okát találtuk meg, ami nincs.”

(Fontenelle)

Barta János az Irodalomtörténet múlt évi negyedik számában igen éles cikkben szállt szembe Arany János esztétikája című könyvvel. A vita mindenképpen megtisztelt legalábbis, ha arra gondolok: hogy aquila non captat muscas. Ebben a cikkben azonban a szerző megkísérlti védelmezni a hagyományos és tévesen kialakított Arany képet, mely egyáltalán nem hasonlít Arany Jánoshoz. Ahhoz, hogy ezt bebizonyítsuk, egy előzetes megjegyzést kell tennünk a vitamódszerünkre vonatkozóan.

E sorok írójának tapasztalata alapján meggyőződésévé vált, hogy a negatív jelzők halmozása nemcsak terjengőssé teszi a vitákat, hanem általában az érvek súlytalanságának elfedésére szolgál. Ezért — annak ellenére, hogy Barta számos ilyen jelzót használ — úgy gondoljuk, hogy az állítások helytállásának, illetve helyt nem állásának bizonyítása, a vitában tökéletesen elegendő. A jelzőket az olvasó megítélésére bízhatjuk.

Mindenekelőtt meg kell mondani azt, hogy bizonyos fajta érvek látszó fejtegetésekkel nem szándékozunk vitába szállni, mert itt pusztán az érv látszata van meg. Mindjárt igyekszem ezt egy példával illusztrálni. Barta véleménye szerint, ha a Török Bálint a két ellenség közé szorult magyarság problematikájáról szól, akkor „ezért kár volt Aranynak verset írnia, elmondhatta volna vezércikkben is.” (510. o.) Barta megállapítása véleményem szerint helyes, csak egyáltalán nem cáfol semmit. Ennek alapján például nem lehetne azt mondani, hogy Petőfi a nép jogaiért küzdött és ennek jegyében írta meg a Nép nevében, vagy a királyság intézménye ellen küzdött és ezért írta meg a Republikát, illetve az „Akasszátok fel a királyokat című versét,” mert nyilvánvaló ezeket is megírhatta volna vezércikkben. Különben arra, hogy absztrakt tematikai szempontból egy költemény érintkezik egy publicisztikai művel, számos példát hozhatnánk nemcsak Adyból, de még példára akadhatnánk Arany Jánosnál is.

Elfogadható Bartának az az érve is, mely szerint nem kell az egész tengert kiinnom, hogy vízének milyenségéről meggyőződjek. Elfogadható, habár Arany életműve több centrális kérdésének, például az Elvesztett Alkotmányának, Toldinak, részben a Toldi estéjének a lírai versek és balladák legtöbbszörének elemzése, nem vált ki ellentmondást Barta Jánosból. Ugyanígy nem érinti Arany prózai művei legtöbbszörének (Zrinyi és Tasso, Szeptani jegyzetek, Bánk tanulmányok), tehát elsősorban esztétikai műveinek elemzését sem. Azonban nem itt van a főhiba, hanem ott, hogy Barta a vizsgált vizet nem egészen tiszta palackokba töltögeti és az ott őrizgetett és elrontott vízből igyekszik a milyenséget megállapítani.

Lássuk mindjárt ennek a módszernek egyik eklatáns példáját, mely a könyv koncepcióját érinti. Barta szerint helytelen az 50-es évektől kezdve egészen a hallgatóság Arany tragédiájáról beszélni, hiszen tragédiának csak a hallgatás kora tekinthető. (513. o.) Így Barta. S mit mond éppen erre az időszakra vonatkoztatva Arany? „S így lettem mint munkáim nagyobb része töredék.” Ez tehát a tragédiának a leírása. S ha ez ellen az 1867-ben kelt

kijelentés ellen Barta felhossa Arany túlzott önkritikáját, újabb kérdés vetődik fel. Vajon ugyanebben az önéletrajzban miért fordul Arany szinte sóvárgással s minden rezignáció nélkül 1849 előtti műveihz. Ennek nyilván egyetlen oka lehet az, amelyet interpretációban kifejtettem. S ebben az Arany kontra Barta vitában — tudj isten milyen dogmatikus szemlélet alapján —, de Arany Jánosnak adok igazat.

Különben Barta avval igyekszik megcáfolni még e tragédia-felfogásomat, hogy kimutatja bár: „van mindenetre többszöri irányvesztettség, iránykeresés, meghasonlottság, de van, különösen a Buda haláláig hősiés küzdelem, a költő és ember Arany hatalmas erőfeszítése, mely éppen a kritikus évtizedben nagy diadalokat, nagy művészi pozitívumokat is tud teremteni.” (513. o.) Mindeddig úgy tudtuk, hogy a hősiés küzdelem a tragédia egyik lényeges jegye. Mindeddig úgy tudtuk, hogy a tragédia hőse általában pozitív tettekre képes ember. Tehát Barta ezzel a fejtegetésével egyáltalán nem cáfol, hanem alátámaszt. Megerősíti az Arany sors tragédia jellegét erre az időre, Glaukás eis Áthenas, vagyis baglyokat hozAthénba, vizet a Dunába, anélkül, hogy tudna róla.

Igen hasonló az érvelés módszere azonban részletkérdésekben is. Csaknem másfél sűrű oldalt szentel Barta annak bizonyítására, hogy az az archimedesi pont, melyből Petőfi és Arany a murányi történetet felfogják, nem a későbbi Wesselényi összeesküvés perspektívája, hanem a szerelem és önkéntesen felkarolt pártérek közötti ellentét. Annak ellenére s így van ez szerinte, hogy Arany szükségesnek tartotta a költemény befejezését éppen az összeesküvésre utaló jegyzettel kísérni és Széchi Mária e műven ezt mondja: „Most legyőzünk, de csak azért hódolunk, Hogy biztosabb legyen *egykor* diadalunk.”

(A tévedések elkerülése végett hangsúlyoznom kell, hogy az egykor szót Arany húzza alá, és erről Barta hallgat.) Kritikusom azért háborog, mert a perspektívának az archimedesi pontnak más kimondott jelét nem látja magában a műben. Feltenném azonban a kérdést, mit jelent maga az archimedesi pont fogalma. Archimédes tudvalevőleg egy pontot kért a földön *kívül*, melynek segítségével a földet kiemelheti, vagyis a perspektívát nyújtó archimedesi pont, legfeljebb utalás formájában lehet bent a műben, és semmikép sem máskép. A feldolgozott archimedesi pont, vagyis átvitt értelemben a földönlevő ilyen pont kategóriájával Barta János előtt csak báró Münchhausen dolgozott. Ő tudniillik saját hajánál fogva emelte ki önmagát a lápból, de ezt persze senkisé hitte el neki. Egyébként a perspektíva, mint ez a szocialista, realista művek tárgyalásánál a konkrét perspektíva kérdésében is kiderül, sohasem lehet benn magában a műben, a mű legfeljebb ezen perspektíva szellemében foganhat. Így van ez még a szocialista realizmusban is, s mennivel inkább van így a régebbi realizmusban. Barta azon is gúnyolódik, hogy én a szerinte Arany nál jelentéktelen várórséget várvédő tömegekké léptetem elő. Azonban itt is tévedés van, ugyanis egy viszonylag komoly erőről (Barta szerint: „nem tudom hányan lehettek,”) nem én beszélek, hanem Arany János. Ezek a várvédők ugyanis elég komoly erőt képviselhetnek, még Wesselényi seregeivel és Szécsi Máriával szemben is, hiszen a szövegben ez található

„Csak egy lázasztó kell . . . aztán ki bír velek
Isten óhat ugyan, de én nem felelek.”

Barta János ezen érvelési módszere azonban korántsem korlátozódik az epikára ilyen jellegű a líra vonatkozásában is. A Gondolatok a Békekongresszus felől című vers elemzésénél szememre hányja, hogy túl nagy jelentőséget tulajdonítok a néparadás szónak. Közben nem veszi észre, hogy a néparadás szó, ismét csak maga Arany János húzta alá s ezután azt bizonyítgatja, hogy Arany mivel Prometheusra hivatkozik, nem a népmozgalomra gondol, hanem valamilyen más mozgalomra, „amelyet valamely kiváltságos lángeleme szít fel” a „hangsúly a lángeleme szerepén van”. Máskor pedig úgy értelmezi, a jövendő néparadást, hogy Arany: „A háborúk újabb okát nevezi meg, ez az a bizonyos néparadás, azaz közkeletibb néven népvándorlás”. Tehát Arany vagy egy kiváltságos lángelemre várt, vagy pedig — s itt nem a múltrol van szó, ez Arany szövegében világosan kiderül, — népvándorlásra. („Nem lehetne ismét egy új *néparadás* a földön?”) Az utóbbi lehetőség egyáltalán nem valószínű, hiszen Arany az 50-es években — mint igen józan ember — aligha várható népvándorlásra, nem várhatta a világ megújhdását a vizigótok és vandálok betörésétől. Az előbbit, már inkább elhinném, ha Prometheus a mitosz hőse és a felvilágosodás gondolatvilágában állandóan újra megjelenő hősi titán a magasból az emberekhez leereszkedő lángeleme volna, de Prometheus nem maga változtatja meg a világot, csak eszközt ad az emberek kezébe a világ megváltoztatásához. Nehéz volna most a Prometheus-mitosz szerepének a felvilágosodás gondolatvilágában játszott funkcióját nyomon követni, elegendő itt pusztán Herderre,

Goethére, Beethoven és az ifjú Németországra, valamint a fiatal Marxra utalni, az érdeklődő olvasót pedig Rolf Sanndwald e kérdésről megjelent könyvére orientálni. (Arany Jánosnak és a magyar forradalmi demokráciának a felvilágosodással és az ifjú Németországgal való gondolati kapcsolatát, könyvemben részletesen dokumentálom.)

Kritikusom végső érve e kérdéssel kapcsolatban az, hogy a népáradás szóban foglalt képcsira jelentősége a nyugalomban bontakozik ki. Idézi Aranyt :

„Jaj annak mely már tündökölt
Annak közelg halála.
Elsimul a víztükre és
Új hab tolul reája.”

Majd megjegyzi : „Az utolsó kép : az elsimuló víztükr . . .” Az utolsó sor a kritikus koncepciója miatt a Graeca sunt non leguntur kategóriájába tartozik. Látjuk tehát, hogy ha a Prometheusra való hivatkozást helyesen értelmezzük, akkor egész világossá válik, hogy Arany itt egy népmozgalomra gondolt egy népmozgalom perspektívája ködlött fel benne, nem pedig a vízigótoké, vagy egy nagy egyéniség tettéé. Az az Arany, aki az Elvesztett alkotmány írója volt, a kicsinyek és együgyűeké, aki Barta szerint is Petőfi harcostársa, aki a Toldit és a forradalmi indulókat teremtette, aki ebben az időszakban így panaszkodik : „Nincs többé Caledonián nép, akit felgyújts énekeddel”, aki szerint addig terjed a költő hazája

„Ameddig nép fogja őt körül
Nép amelynek érzi keble, zengi szája
A költő énekét . . .”

Aki a népmozgalom elhalása következtében lantját akarja letenni, nyilván, nem az egyedülálló nagy emberben s nem is a vízigótokban, hanem a népáradásban, népmozgalomban reménykedik (503. o.).

Hasonló értetlenség mutatkozik meg Bartánál az Enyhülés című vers elemzésével kapcsolatban is. Az 510-ik oldalon arról beszél, hogy ha az utolsó reményszikra is elvesztett akkor nem lehet egy lélektani és költői értelemben enyhülés hangulatról szó. Miért? Ki ne tapasztalta volna, hogy az utolsó reményszikra elveszése igen sokszor vezet egy belső feszültség feloldódásához. S ha a lelki enyhülést megelőző mozzanatként erről beszélni sem lehet, akkor legfeljebb Aranyt lehetne elmarasztalni az idéztem sorokért, melyek az Enyhülés című versben találhatóak :

„Tegnap a remény is eltört
Az utolsó árbóc
Csupán a kétség kötött egy
Gyárló deszkaszálhoz.”

Hiszen éppen ezen keresztül kellene megérteni a nagy lélekábrázoló Aranyt, aki ilyen nagy összetettségben tudta megragadni ezt a lelki folyamatot, s akinek lélektanilag finom megoldásairól Barta *általánosságban* olyan sokat ír.

Barta eljárása azonban kiterjeszkedik a prózára is. Talán itt is kézenfekvő egy példa. Arany 1863-as cikkében így ír : „E jogfolytonosság (az irodalmi H. I.) s annak is ami a hírhedett tizenkét esztendő alatt történt, megköveteli érvényét irodalmi fejlődésünk folyamatában.” Bírálom kifogásolja azt, hogy én itt arról beszélek : a jogfolytonosság hangsúlyozása a népi költészet a Petőfi kezdette irány új módszerekkel való követésére vonatkozik, vagyis Arany tizenkét esztendő költészete a 49-előtti népi költészet jogfolytonos utóda. Barta szerint viszont az, amit Arany védeni akar : „nem a népköltészet meg a Petőfi hagyomány, hanem az, ami új e 12 év, és elsősorban Arany költői természetében : az eszményítésnek és a realizmusnak új . . . változata.” (504. o.). Vagyis azért, hogy e gondolatmenettel kapcsolatban Arany Vörösmartyra és Petőfire hivatkozik, (lásd : Arany János összes prózai művei 393. o.), pusztán a különbséget akarja megalapozni. A jogfolytonosság hangoztatása csak arra való, hogy kimutassa mennyire nincs folytonosság. Petőfire pusztán azért utal, mint a konvencionális-eszményiség megdöntőjére, hogy kimutassa : az ő költészetében valami egészen új, a Petőfiéktől egészen eltérő született, s ennek a gondolatmenetnek egyedül lehetséges végkövetkeztetése hogy a jogfolytonosság hangsúlyozása arra való, hogy Arany bebizonyítsa saját költészete önön magának jogfolytonos utóda. Ha viszont ez a gondolatmenet rossz és nyilvánvalóan rossz, akkor Barta tévedett.

Gondolom az idézett helyek alapján az Irodalomtörténet olvasóközönsége a legkülönbözőbb területeken megismerhette Barta János érvelési módszerét s nem kell foglalkoznunk részletesen Barta János minden indokolás nélküli kijelentésének cáfolatával. Nem foglalkozunk

olyan jellegű érvelésekkel sem, mint az Apostol elemzésének „cáfolata”. Itt Barta szerint Petőfi in medias res kezdett megoldási módját azért nincs jogom úgy magyarázni, hogy ezáltal Petőfi Szilveszter útjának helyeslésére készíti az olvasót, mert az Elvesztett alkotmány is in medias res kezdődik. Miért ne lehetne egy kompozíciós eszköznek egyszer ilyen, egyszer más funkciója. Ezen viták helyett inkább azt kell megmutatni, miért kényszerül Barta ilyen módon érvelni. Barta szerint az én állítólagos tévedéseimnek gyökere, vezértémája: forradalom és forradalomellenesség, írók magatartása a bukott forradalom után. Valóban ez elgondolásom egyik alappillére. Barta szerint viszont: „Negyenkilencben nem arról van szó, hogy egy társadalmi forradalom elbukott, hanem arról, hogy egy nemzeti függetlenségi hacot levertek” (508. o.).

Miután tehát megtudtuk, hogy Barta szerint a tragédia kizárja a hősie küzdelmet, hogy az archimedesi pontot münchauseni módon kell érteni, hogy a néparadás szó vagy a nagy egyéniségre vagy a vizigótokra utal, hogy a jogfolytonosság nem folytonosság és más hasonló dolgokat, nem lepődhetünk meg attól, hogy a forradalom nem forradalom. Azonban nemcsak az az érdekes itt, hogy Barta indokolás nélkül szembehelyezkedik egy évszázad történetírásának legjobb hagyományaival, hanem az is, hogy milyen célból helyezkedik szembe velük. A legfurcsább ugyanis az, hogy Barta ezzel a felfogásával éppen Kemény Zsigmondot akarja védelmébe venni. Ha már nem Petőfi álláspontján áll, aki 48—49-et forradalomnak tekintette, legalább annak az álláspontját fogadná el, akit védeni akar. Kemény ugyanis állandóan forradalomról beszél (lásd: röpiratait). Barta mégis úgy védené Keményt, hogy az amiről Kemény Zsigmond beszélt — nem is létezett. De ennek az egész koncepciónak megvan a maga funkciója Barta elképzelésében, melynek lényege az, hogy szeretné Aranyt, Keményt és Gyulait, társadalmi nézeteik szempontjából teljesen egy szinten tárgyalni. Ezzel kapcsolatban hivatkozik a Széchenyi ódára, melyről kimutatom, hogy mennyire megtorpanás volt Arany útján belül, mennyire pillanatnyi jellegű szembefordulást jelentett a forradalommal. (Csak zárójelben jegyzem meg, hogy Barta monográfiája a Széchenyi ódát nem is tárgyalja.) A valóságban azonban Aranyt végigkíséri a Petőfi hagyomány és éppen ezt kell megmagyarázni, hogy e hagyomány alapjaiból indulva, hogyan jut Arany a köztelmények mostohasága következtében először pillanatnyilag, majd később tartósabban a Deák-párttal közös álláspontra lényeges politikai kérdésekben is.

Az Arany, Gyulai, Kemény egyszintentartás érdekében Barta kitalál egy kategóriát, amely ezt a célt szolgálja. Az eszményítő realizmus kategóriájáról van szó. Hogy ezt a kategóriát meg lehessen védeni, bizonyos esztétikai tisztázást kell végrehajtania. Mindenekelőtt a haladó ideológia szerepét nevetségesség szintjére kell leszállítania. „Az ideológiai tudatosság szerepe mindjárt problematikussá válik, mihelyt az irodalomból, vagy a festészet vagy a zene területére lépünk. Festő Feuerbach és társai nem lettek attól jobb művészek, mert munkájukhoz imádsággal és bűjtöléssel készültek.” (509. o.) Természetesen ennél jobb példát is lehetett volna találni, pl. Van Gogh levelezésében fellelhető esztétikai elvek és műveinek kapcsolatát. De meg kell mondani, hogy bármennyit is lehet vitatkozni a haladó ideológiai felfogás szerepéről a művészetben. Bartáig még nem akadt senki, aki ezt a bűjtöléssel egyenértékű princípiumnak tartotta volna.

Másodszor. Barta szerint az irodalomtörténeti kongresszus arra a megállapodásra jutott, hogy az író: „A kort tökröztesse ne a kor társadalmi politikai tudatát”. (Uo.) Ebből legalább is az következne, hogy a kor társadalom-politikai tudata nem tartozna a korhoz. Azonban sohasem tisztán tudati tükrözésről beszéltünk, persze arról is, mert annak a szellemi arcok megrajzolásában nagy jelentősége van, hanem elsősorban a kor objektív társadalmi problémáiról. Úgy gondolom, számos elemzés bizonyította már, hogy a kor objektív társadalmi problémáinak bizonyos fokú megértése nélkül nem lehet az ezen a talajon kinövő egyes nem közvetlenül társadalmi problémákat sem megérteni. Erre az eliminálásra azonban Bartának szüksége volt azért, mert a kort általában mindenféle író tükrözi. A kérdés, hogy milyen szemszögből tükrözi és ez határozza meg, hogy megéri-e a társadalmi problémák lényegének és megjelenési formáinak közvettségét, dialektikáját. A kort általában természetesen az említett megszorítás nélkül viszont tükrözi Kemény is, Gyulai is és Arany is. Az értékrendet *egyfelől* éppen ez a megszorítás adja.

Ezen az alapon indokolható e külön kategória, melyet Barta eszményítő realizmusnak nevez. Ennek a kategóriának azonban Arany esztétikai elképzelésében semmiféle alapja nincs. Alaptalan ez filológiailag is, esztétikailag is és mindenféle szempontból. Nézzük talán előbb a filológiai oldalt. Az eszményítő realizmus állítólag a 49-utáni évek irányzata. Ekkor jelenik meg először, ekkor teljeseedik is ki, és szemben áll a 49-előtti népi forradalmi realizmussal. Ennek a koncepciónak cáfolatát éppen Arany János adja meg. Ő tudniillik a 60-as években sem arról beszél, hogy ez a realizmus nem valami speciálisan új, valami szembefordulás az eddigiekkel, hanem annak realizmus folytatása. „Ama konvencionális eszményiség, mely íróin-

kat bizonyos szűk kör taposó-malmára kárhoztatja vala, nem bánjuk, hogy uralmát veszette. Egy könnyet sem sírunk utána. Maga Vörösmarty tágitá korlátait ; Petőfi halomra döntötte. Azóta nálunk is már vagy az öntudatosan gondolkodó főknél, vagy az öntudatlan a példák után induló többségnél az a hiszem gyökerezett meg, hogy az eszményiség nem áll bizonyos szűkkörű formákban, s hogy minden igazi költészet eszményit. E nézet európaszerte uralkodni látszik, amire legtöbbet Shakespeare tanulmánya s a népköltészeti kincsek fáradhatatlan kiaknázása tőn.” (I. M. 393. o.) Nos tehát Aranytól megtudjuk, hogy az állítólag Petőfivel szembe forduló irányzatért, nálunk legtöbbet Petőfi tette. Nem Kemény és Gyulai, hanem Vörösmarty és Petőfi, sőt mi több, Shakespeare és a népköltészet a példaképe. Az eszményítés nem egy korszak, hanem minden igazi költészet sajátja, vagyis minden realizmusé. Arany tehát egy olyan egészen új változatát teremti meg a realizmusnak, melynek példaképei többszázévesek, annyira más ez a tendencia, mint Petőfié, hogy nálunk maga Petőfi teremtette meg.

De honnan ez a tévedés, melyet Barta elkövet? Van-e mégis valamilyen alapja? Semmi más, mint maga az eszményi szó. Ezekután úgy gondolnók, hogy az eszményítés fogalma, 1850-utáni Kemény Zsigmond műhelyből került ki, pedig dehogyan. A fogalmat már egészen konkrétan értelmezte a 40-es években Erdélyi János Egyéni és eszményi című tanulmányában is. S honnan ered ez a fogalom ebben az értelmében? Természetesen Hegeltől, aki a művészetet az eszme látszásaként fogta fel, az eszme megjelenítéseként interpretálta, akinek aligha volt alkalmára, hogy ezt a fogalmat Keménytől, vagy a Buda halálából vonja le. Ha valaki akárcsak igen futólagosan is olvasta, akár Hegelt, akár Erdélyit, láthatja, hogy itt nem másról van szó, mint a realista művészet helyének megfogalmazásáról egy objektív idealista rendszeren belül. Arany, aki filozófiailag szintén objektív idealista állásponton áll, természetesen átveszi ezt. Azonban, ha az ideálprobléma ennek az eszményítő realizmusnak központi kategóriája, akkor fel kell tételeznünk, hogy Homeros, Shakespeare, a népköltészet, Goethe, Schiller és mindazok, akiket ezen az alapon Hegel és Erdélyi elemeznek, szintén eszményítő realisták, hozzáátve még Petőfit is, mint ezt, maga Arany János emeli ki. Ilyen módon az eszményítő realizmus kategóriájának nincs értelme, maga Arany se használja ezt, mint kategóriát és legfeljebb Arany értelmében a realizmussal szinonim fogalomként használhatjuk. A mi esztétikánk számára, mely nem objektív idealista, hanem materialista, ennek a kategóriának értelme nincs. Felvetődik mégis az a kérdés, hogy az eszményítés kategória maga miért játszik ebben az időben döntő szerepet Arany gondolatvilágában. Azért, mert állandóan vitázik az üres gondolati, tartalom nélküli költészettel a petőfiskedőknél s a valóságtól való elrugaskodással Bulcsunál. Újra és újra a gondolati tartalmak, tehát „eszmék” által determinált realizmus mellett kell kiállnia az üres lélektelen „valóságábrázolásával” és a romantika fattyuhajtásaival szemben. A gondolati tartalomnak megfelelő kategória az objektív idealizmus nyelvén az eszményiség. Ennek megfelelően a Vojtina ars poetikája idézett szavai: „Nem a való hát annak égi mása . . . ez önmagánál szebb, dicsőbb természet: egyszóval . . . a költészet.” Olyanok, melyeket Hegel teljes helyesléssel fogadott volna, mert nem más ez, mint hegeli gondolat költői formába öntése. Azt viszont már láttuk, hogy Hegel ezt éppen a világirodalom realista fővonala sajátjaként fogta fel.

Minden gondolkodó ember számára természetes, hogy a művészet nem nyújtja a valóság pusztá mechanikus tükrét. Ezt a kérdést már Aristoteles elintézte, aki szerint a művészet nem azt ábrázolja, ami megtörtént, hanem ami a szükségképiség szerint megtörténhet, s ha a mechanikus visszatükrözésre irányuló tendencia felmerült is a későbbiekben, mint anti-realista irányok megalapozása jelent meg. A realizmuson belül természetesen vannak stílus irányzatok. A specialisan új korok új módszereket produkálnak s itt elsősorban a valóság anyag s az ennek megfelelő szubjektív szemlélet határozza meg, magának a művészetnek jellegét. Az eszményítés ha az eszményítést nem a hegeli értelemben tartalmasság értelmében fogjuk fel, a valóságtendenciákkal szembeszegülő idealizálást jelent. Ez viszont idegen a igazi művészettől. Felmerül olyan gondolkodóknál, mint Vischer, és lényegében antirealista tendenciák sajátja. Tehát az eszményítést vagy hegeli értelemben fogjuk fel, mint Arany János teszi, vagy pedig mint antirealista tendenciát, amellyel a realizmus semmiféle módon össze nem fér. (Megjegyzem, hogy a problémának van egy reális magva Gyulainál és Keménynél s hatásában Aranynál is. Ezzel kapcsolatban tanulmányomban „korlátozott realizmusról” beszéltek.)

Végül még egyetlen kérdést vetnék fel. Barta, aki általában sokat ad a filológiai precizításra, ilyen filológiával dolgozik Arany esetében más alkalommal is. Példa erre a nemzeti költészet aranyfelfogása. Arany 49 előtt gyakran beszél a nemzeti költészetről s nem mondja meg, mit ért rajta. Barta szerint semmi esetre sem azt amit én. Kritikusom lényegében átveszi

Voinovich felfogását, melyszerint : (Arany H. I.) „célja magasabb Petőfiénél, művészi tekintetben is, mert Petőfi elsősorban a népnek kívánt élni, másképp is, mert időszerű politikai cél helyett a nemzet összefoglalását szolgálta” (Voinovich, Arany János életrajza 17. o.) Nos, ennek a Barta által követett véleménynek semmi alapja nincs. Ha ez igaz, akkor elvtelenség lett volna Arany részéről erről az alapvető különbségről nem beszélni Petőfivel. Mindenütt helyeselni Petőfi nézeteit és egyáltalán nem érinteni az eltérést. Arany egyáltalán nem vitakozott erről a problémáról. Egyébként könyvemben igyekszem bebizonyítani, hogy Arany, aki a Szépirodalmi Szemle olvasója volt, aki — mint ezt részletesen dokumentálom — esztétikai tekintetben a Szépirodalmi Szemle nézeteit, vagyis Erdélyi felfogását osztotta éppen ezt a kérdést 49 előtt a viszonylag általánosabb népköltészet és konkrétan nemzeti költészet egymásba átmeneteleként ragadja meg. Itt adattal szemben, adatot kellene állítani, mint minden más helyen is. Ez azonban nem történt meg.

Tehát igaza van Bartának, midőn Goethét idézi : „Gedichte sind gemalte Fensterscheiben.” S ahhoz, hogy megismerjük őket, be kell lépni a szent kápolnába, de nem úgy hogy behunyjuk a szemünket, mert abban az esetben hiába történik meg, hogy : „Bedeutend wirkt ein edler Schein”, nem láthatunk mást, mint saját szemünk káprázatát.

BARTA JÁNOS

VISZONVÁLASZ HERMANN ISTVÁNNAK

Hermann István észrevételei nehéz helyzetbe hoznak. Nem mintha bármit is eltudnék rendkívül magabiztos érveléséből fogadni. De aki még mindig nem hiszi, hogy a Gondolatok a békekongresszus felől „népáradás” szava népvándorlást jelent, aki ezt a szót azonosítja a népmozgalommal, azaz forradalommal, — aki a töredéket vagy hősies küzdelmet szemrebbenés nélkül egynek veszi a tragédiával, aki pillanatnyi szükséglete szerint forgatja a mű és a „perspektíva” viszonyát, hogy tovább ne folytassam, — azt bajosan lehet meggyőzni. Éppen ezért nem látom értelmét annak, hogy vele vitába szálljak. Mindössze egy helyesbítést tartok szükségesnek : ha a szóban forgó könyv valamely szakaszát nem érintettem, ez egyáltalán nem jelenti az illető szakasz helyeslését vagy elfogadását. Ezt nagyjából megmondtam saját cikkem bevezetésében. Egyébként az olvasót arra kérem : mielőtt Hermann cáfolatainak hitelt adna, fussa át megegyeszer bírálatomat : vajon oda üt-e Hermann, amit én mondtam, s vajon megfelel-e éppen legdöntőbb kifogásaimra. Hermann István pedig ne vegye rossz néven, ha főként Arany ismerőit és értőit még kérem valamire : olvassák minél többet Hermann művét, vessék össze Arannyal : vajon az van-e benne, amit ő beleolvas? Én magam nem vagyok kétségben ennek az egybevetésnek eredménye felől.

TIBORC ZSIGMOND

A MAGYAR SZOCIALISZTIKUS LIRA ELŐZMÉNYEI ÉS KEZDETEI

Komlós Aladár, aki már sok értékes irodalomtörténeti munkával gazdagította irodalmunkat, a Magyar Tudományos Akadémia irodalomtudományi osztályának folyóiratában (A Magyar Tudományos Akadémia I. osztályának közleményei X. kötet, 3—4 sz.) hosszabb tanulmányt írt a magyar szocialisztikus líra elindulásáról. Ez a tanulmány most külön lenyomatban is megjelent.

Irodalomtörténetünknek ez a része igen elhanyagolt terület, és Pándi Pál kisebb értekezésén kívül úgyszólván semmilyen munkát sem találunk, amely ezt az érdekes kortudományosan feldolgozta volna. (E sorok írójának Farkas Antálról szóló prémiumos nagyobb kéziratát a Magyar Tudományos Akadémia első osztálya őrzi. Ebben külön fejezet foglalkozik a magyarországi szocialisztikus irodalom elindulásával.) Helyesen tette tehát Komlós, hogy ezt a fontos periódust feldolgozta, hiszen éppen ő az, aki Madách, Komjáthy, Vajda János korát és irodalmát igen jól ismeri.

Komlós tanulmánya nem nagy, mindössze 56 oldal terjedelmű, és valószínű, hogy csak vázlata egy nagyobb, részletesebb munkának, de így is jelentős és irodalomtörténeti szempontból figyelemreméltó alkotás. A tanulmány kissé aránytalan, mert jóformán a fele, a 70—80-as